

Barbara Bilewicz-Kuźnia

DAR ZABAWY

Metodyka i propozycje zajęć z dziećmi
według założeń pedagogicznych Froebela

Froebel.pl
dar zabawy

Lublin 2014

Recenzent:

dr hab. Janina Uszyńska-Jarmoc, prof. UwB

Opracowanie redakcyjne, korekta:

Małgorzata Baranowska

Projekt okładki:

Michał Wolak

Ilustracje (rys. 28-41):

Izabela Trancygier

Skład i łamanie:

MARGINALIA Pracownia Edytorska

© Copyright by Froebel.pl Sp. z o.o., Lublin 2014

ISBN 978-83-940123-0-4

Fotografie zamieszczone w publikacji pochodzą z archiwum Froebel.pl.

Kopiowanie i rozpowszechnianie bez zgody wydawcy jest zabronione.

Wydawca:

Froebel.pl Sp. z o.o.

Al. Racławickie 7, 20-059 Lublin

tel. +48 81 533 57 81

e-mail: biuro@froebel.pl

www.froebel.pl

Spis treści

Wstęp	5
1. Życie Friedricha Wilhelma Augusta Froebla	9
2. Koncepcja pedagogiczna Friedricha Froebla	12
3. <i>Dary</i>	19
3.1. Metodyka zajęć z <i>darami</i>	41
4. Formy organizacyjne	48
4.1. Zabawa	48
4.1.1. Zabawy przedmiotami	50
4.1.2. Zabawy w role	56
4.1.3. Zabawy ruchowe	56
4.1.4. Zabawy symboliczne	57
4.1.5. Gry i zabawy z regułami	58
4.2. Zajęcia dydaktyczne	59
4.2.1. Spotkania w <i>Porannym kole</i>	59
4.2.2. Zajęcia w grupach	64
4.3. Twórcze prace ręczne	67
4.4. Praca w ogródku i ogrodzie przedszkolnym	77
4.5. Prace gospodarcze	81
5. Przykłady rozwiązań metodycznych	83
5.1. Wprowadzenie	83
5.2. Propozycje edukacyjnych spotkań w <i>Porannym kole</i>	86
5.3. Zabawy badawcze	191
5.4. Wierszyki i wyliczanki	209
5.5. Wierszyki w języku angielskim	224
5.6. Aktywność twórcza	230
5.7. Działania w plenerze	234

6. Przykłady planów zajęć w <i>Porannym kole</i> i <i>Aktywności w grupach</i> <i>zabawowo-zadaniowych</i>	239
Zakończenie	282
Bibliografia	285

Wstęp

Żyjmy dla dzieci

Friedrich Froebel

Proponowane w niniejszym opracowaniu rozwiązania organizacyjne i dydaktyczne opierają się na koncepcji pedagogiczno-filozoficznej wielkiego pedagoga, ojca wychowania przedszkolnego, a zarazem wykształconego przyrodnika i matematyka Friedricha Froebła. To podejście pedagogiczne jest współcześnie na nowo odkrywane¹, a zdaniem współczesnego niemieckiego badacza Helmuta Heilanda: obok materiałów dydaktycznych dla małych dzieci opracowanych przez Marię Montessori, jego pomoce edukacyjne stanowią dziś najbardziej efektywne i pełne program nauczania 3-6-latków poprzez zabawę².

Warto zastanowić się przy tym, czy i w jakim stopniu idee frebłowskie są znane w naszym kraju? Czy istnieje potrzeba przypomnienia ich i wdrażania do praktyki edukacyjnej w XXI wieku? Czy warto prowadzić badania naukowe w tym zakresie? W moim przekonaniu istnieje taka konieczność. W praktyce bowiem działalność F. Froebła oraz jego kontynuatorów (w przeważającej większości kobiet, znanych w Polsce jako *freblanki*) ukształtowała obecne priorytety wychowania przedszkolnego na całym świecie. Miało to miejsce również w Polsce. Znane publicystki i działaczki głoszące idee frebłowskie w naszym kraju i publikujące na łamach „Przedszkola” czy „Wychowania Przedszkolnego” to: Maria Weryho, Natalia Cicimirska, Zofia Żukiewiczowa i Janina Krasuska-Bużycka. Ich prace pochodzą głównie z okresu międzywojennego. Współczesne polskie opracowania na temat życia i poglądów Froebła na wychowanie i edukację są nieliczne i raczej niezbyt obszerne. Można tu wymienić teksty historyczne, na

¹ Na przykład w ramach odbywających się co dwa lata konferencji International Froebel Society, seminariów na Roehampton University w Londynie czy konferencji organizowanych przez Froebel USA.

² H. Heiland, *Friedrich Fröbel (1782-1852)*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2000, nr 1-2, s. 33.

przykład publikacje Wandy Bobrowskiej-Nowak, Stefana Możdżenia, Helmuta Heilanda, Stefana Wołoszyna, Stanisława Kota, Marty Kotarby, czy mojego autorstwa³. Co więcej, brak jest opracowanych w rodzimym języku analiz krytycznych metody, badań empirycznych – potwierdzających skuteczność idei i rozwiązań metodycznych proponowanych przez F. Froebela. Inaczej rzecz się ma w innych krajach, gdzie mamy do czynienia ze swoistym badawczym i praktycznym renesansem tej koncepcji. Świadczy o tym działalność naukowa, publicystyczna oraz charytatywna organizacji promujących wychowanie i edukację w duchu freblowskim. Wystarczy tu wymienić choćby: The Froebel Trust⁴, które swoją tradycją sięga roku 1892 (znane uprzednio jako The Incorporated Froebel Educational Institute – IFEI), International Froebel Society⁵, Froebel Archive Childhood Studies, działające przy londyńskim Roehampton University czy Froebel USA⁶. Wymienione organizacje zostały powołane w celu przywrócenia do edukacyjnej egzystencji oryginalnej koncepcji Froebela i wspierania tych, którzy pragną współcześnie podtrzymywać te idee i podnosić jakość edukacji przedszkolnej. O aktualności poglądów F. Froebela na wychowanie świadczą także tezy freblowskie, które możemy odnaleźć w podstawach programowych obowiązujących na całym świecie.

Choć teoria Froebela jest złożona, jest bardzo wartościowa, a stworzony przez niego materiał dydaktyczny i propozycje zajęć twórczych warte są wdrażania w polskich domach i placówkach wychowania przedszkolnego. Niestety nie jest to łatwe z uwagi na to, że dotych-

³ W. Bobrowska-Nowak, *Zarys dziejów wychowania przedszkolnego. Część 1: Teorie pedagogiczne i rozwój praktyki*, WSiP, Warszawa 1978; eadem, *Zarys dziejów wychowania przedszkolnego. Część 2: Wybór materiałów źródłowych*, WSiP, Warszawa 1978; *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej. Tom 1: Od wychowania pierwotnego do końca XVIII stulecia*, wyboru dokonał i oprac. S. Wołoszyn, PWN, Warszawa 1965; S. I. Możdżeń, *Historia wychowania 1795-1918*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2006; S. Kot, *Historia wychowania. Tom 2: Wychowanie nowoczesne. Od połowy wieku XVIII do współczesności*, Wyd. Żak, Warszawa 2010; M. K. Kotarba, *Friedrich Wilhelm August Froebel (1782-1852) i jego filozofia sferyczna. Galeria Pedagogów*, <<http://martakotarba.edu.pl/userfiles/file/froebel.pdf>> [dostęp: 18.07.2014]; B. Bilewicz-Kuźnia, *Historyczny i współczesny obraz edukacji przedszkolnej według koncepcji Friedricha Wilhelma Fröbela*, [w:] T. Parczewska, B. Bilewicz-Kuźnia (red.), *Edukacja przedszkolna w Polsce i na świecie. Wybrane zagadnienia*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013.

⁴ Zob. <<http://www.froebeltrust.org.uk/>> [dostęp: 18.07.2014].

⁵ Zob. <<http://www.intfroebelsoc.org/index.html>> [dostęp: 18.07.2014].

⁶ Zob. <<http://www.froebelusa.com/>> [dostęp: 18.07.2014].

czas żadne z jego oryginalnych dzieł nie zostało przetłumaczone na język polski.

Poznając koncepcję pedagogiczną Froebła, uznałam założenia pedagogiki freblowskiej za niezwykle korzystne dla rozwoju dziecka. Dostrzegam wiele walorów w jego koncepcji zabawy oraz pracy dzieci z *darami* natury i klockami edukacyjnymi. Budowanie z tych nieskomplikowanych konstrukcyjnie materiałów, prostych w swej budowie, w moim przekonaniu, niezwykle sprzyja rozwojowi koncentracji uwagi, myślenia przestrzennego i wyobraźni twórczej, cech tak współcześnie ważnych w nauce szkolnej i w przyszłym życiu dziecka. Uważam, że edukacja w duchu freblowskim przybliży dzieci do świata natury, od której niestety nasze społeczeństwo stopniowo się oddala. Działania twórcze, zaangażowanie w wykonywanie prac ręcznych, takich jak składanie papieru, układanie mozaik czy konstruowanie z grochu i wykałaczek – działania wymagające cierpliwości, wytrwałości i uporczywości, pozwalają na osiągnięcie celów związanych z przygotowaniem dzieci do rozpoczęcia nauki szkolnej. Zabawy językowe, badawcze i matematyczne nasycają niezwykle chłonne umysły dzieci i rozbudowują ich wiedzę o świecie, a układanie wzorów dekoracyjnych z zachowaniem prawidłowości matematycznych uwrażliwia na piękno i symetrię, obecne w architekturze, sztuce i w życiu codziennym.

Przedstawione propozycje metodyczne są związane z programem wychowania przedszkolnego *Dar zabawy*, opracowanym na podstawie założeń pedagogiki Froebła, gdzie prezentuję również koncepcję pedagogiczną oraz ukazuję korelację treści programowych ze współcześnie obowiązującą podstawą programową⁷. Nauczyciele mogą także korzystać z tej książki niezależnie, bez odwoływania się do wspomnianego programu lub pracując w oparciu o inny. Metodyka może służyć też jako publikacja pomocnicza dla rodziców i studentów.

Opracowanie składa się z sześciu rozdziałów. W pierwszym z nich opisuję życie Friedricha Froebła. W drugim przedstawiam koncepcję pedagogiczną wraz z jej głównymi założeniami i cechami pozwalającymi odróżnić ją od innych. Rozdział trzeci poświęcony jest materiałowi dydaktycznemu, tak zwanym *darom*. Charakteryzuję je, zachowując podział na materiał podstawowy, czyli *dary* 1-6, oraz materiał ponadpodstawowy. Czwarty rozdział zawiera charakterystykę głów-

⁷ B. Bilewicz-Kuźnia, *Program wychowania przedszkolnego Dar zabawy*, Zakład Pomocy Szkole, Lublin 2014.

nych form organizacyjnych pracy przedszkola; opisują tu istotę zabawy, zajęć dydaktycznych, czyli spotkań w *Porannym kole* oraz zajęć dzieci w grupach, charakteryzują twórcze prace ręczne, wymieniają ich walory i wskazują na ich znaczenie w przygotowaniu dzieci do osiągnięcia dojrzałości szkolnej, ponadto podają przykłady prac w ogródku i ogrodzie oraz kąciku gospodarczym. W piątym rozdziale przedstawiam propozycje metodyczne, przykłady opowiadań w *Porannym kole*, które odnoszą się do edukacji językowej, przyrodniczej, matematycznej, badawczej, społecznej, artystycznej, zdrowotnej, przykłady wykorzystania wierszyków oraz propozycje zabaw badawczych i twórczych. W ostatnim rozdziale ujmuję przykłady planów miesięcznych i tygodniowych. Poradnik metodyczny zamyka zakończenie i wykaz bibliografii.

Przedstawione propozycje metodyczne są tak dobrane, by były zgodne z podstawą programową kształcenia ogólnego w zakresie edukacji przedszkolnej. Propozycji tych nie należy traktować jako zamkniętej całości – wręcz odwrotnie. Szczególnie plany pracy rozpisane na poszczególne miesiące mają charakter ramowy i stanowią idee, które nauczyciel samodzielnie – według własnego pomysłu czy po konsultacji z bardziej doświadczonymi nauczycielami – lub w zespole może rozbudować, skracać czy indywidualnie modelować. Warto, by nauczyciel miał zawsze na względzie potrzeby dzieci, swoją wizję edukacji, potrzeby rodziców i kulturę życia dzieci. Poradnik jest także przeznaczony dla osób niezwiązanych z pracą zawodową z dziećmi: rodziców, dalszej rodziny, studentów i innych zainteresowanych. Zasoby tej książki można wykorzystywać do pracy indywidualnej czy terapeutycznej, można wybierać z niej ciekawe propozycje lub czerpać inspirację do aktywności i kreowania własnych rozwiązań.

W tym miejscu pragnę podziękować wszystkim osobom, które zgromadziły się wokół projektu *Dar zabawy* i współtworzą w Polsce społeczność, która szerzy i rozbudowuje pedagogikę Froebła. Dziękuję Pani prof. dr hab. Janinie Uszyńskiej-Jarmoc, która recenzowała pakiet *Dar zabawy* za życzliwość i wszelkie uwagi, które pozwoliły nadać temu opracowaniu ostateczny kształt.

Autorka

Lublin, 19 sierpnia 2014 r.

1. Życie Friedricha Wilhelma Augusta Froebela

Friedrich Froebel urodził się 21 kwietnia 1782 roku w niemieckiej wsi Oberweisbach. Bardzo wcześnie, w wieku 9 miesięcy, stracił matkę, co miało znaczący wpływ na jego poczucie osamotnienia i odrzucenia. Odczucia te z pewnością spotęgował ponowny ożenek ojca i odrzucenie pasierba przez macochę. F. Froebel podkreślił to później w swojej teorii, zaznaczając wagę wczesnych i silnych relacji matki z dzieckiem. W 1792 roku 10-letni Friedrich trafił pod opiekę wuja, który zatroszczył się o jego edukację. W wieku 15-17 lat praktykował jako pomocnik leśniczego w Thüringer Wald. W 1799 roku wstąpił na uniwersytet w Jenie i kształcił się w zakresie matematyki i botaniki. W latach 1801-1805 podejmował się różnych zajęć: był aktuariuszem w Wydziale Leśnym, geodetą i księgowym w dużej miejskiej posiadłości. W 1805 roku wyruszył do Frankfurtu na studia architektoniczne i tam dwa lata później został nauczycielem w szkole prowadzonej przez Gottlieba Antona Grunera. W tym samym czasie odbył pierwszą podróż do szkoły Johanna H. Pestalozziego w Szwajcarii oraz podjął pracę jako tutor trzech synów bogatej rodziny von Holzhausen. W późniejszym okresie wracał do Szwajcarii kilkakrotnie, by uczyć się, obserwować pracę mistrza oraz umożliwić to także (w latach 1808-1810) synom von Holzhausena, z którymi mieszkał w instytucie J. H. Pestalozziego w Yverdon. W 1811 roku Friedrich Froebel wrócił na studia, najpierw na Uniwersytet w Getyndze, a następnie w Berlinie, gdzie studiował krystalografię. Pracował także w berlińskiej Plamannsche Schule. W latach 1813-1814 uczestniczył jako wolontariusz w wojnie o wolność przeciwko siłom Napoleona. Po powrocie do Berlina został asystentem w muzeum mineralogicznym.

W 1816 roku Friedrich Froebel założył w Griesheim w Turynгии szkołę zwaną Ogólnym Niemieckim Zakładem Wychowawczym⁸ (Allgemeine Deutsche Erziehungsanstalt), którą rok później przeniósł do Keilhau nieopodal Rudolstadt. Do jej założenia przyczyniła się bezpo-

⁸ H. Heiland, *op. cit.*, s. 36.

średnio śmierć brata, który osierocił trzech synów. Początkowo szkoła F. Froebela liczyła sześciu uczniów (trzech osieroconych bratanków, dwóch synów drugiego brata i jeszcze jednego ucznia), by zaledwie cztery lata później liczyć ich sześćdziesięciu. W placówce nauka koncentrowała się wokół religii, arytmetyki, języka, ojczyznoznawstwa, gimnastyki, gier towarzyskich i była oparta na metodzie projektów⁹.

Działalność publicystyczna F. Froebela rozpoczęła się od wydania w 1820 roku pierwszego z pięciu pamfletów: *An unser deutsches Volk (To Our German People)*. Następne prace powstały w ciągu trzech kolejnych lat. W 1826 roku wydał najważniejszą swoją pracę zatytułowaną *Die Menschenerziehung (The Education of Man)*.

Przez pięć lat, od 1831 do 1836 roku, Froebel ponownie mieszkał w Szwajcarii, gdzie prowadził działalność społeczną i wychowawczą. W 1831 roku założył szkołę w Wartensee w Lucerne. W roku 1833 przeniósł ją do Willisau, a od 1835 do 1836 roku prowadził sierociniec w Berne w Burgdorf. Tam także opublikował *Grundzüge der Menschenerziehung (Features of Human Education)*. W 1836 roku ukazała się jego praca *Erneuerung des Lebens erfordert das neue Jahr 1836 (The New Year 1836 Calls For the Renewal of Life)*. W tym samym roku wraz z żoną (Wilhelminą H. Hoffmeister) opuścił Szwajcarię i powrócił do Rudolstadt w Niemczech.

Rok 1837 był dla wychowania przedszkolnego przełomowy. Friedrich Froebel otworzył wówczas w Bad Blankenburg przedszkole pod nazwą Zakład dla rozwijania zamiłowań dzieci i młodzieży do pracy¹⁰ oraz rozpoczął pracę nad serią metodyczną zwaną „dary i zajęcia” (*gifts and occupations*). W latach 1838-1840 jako znany już na świecie pedagog publikował artykuły na temat zabawy w magazynie „Ein Sonntagsblatt für Gleichgesinnte” („A Sunday Paper for the Like-Minded”) oraz odbywał liczne podróże, między innymi do Drezna i Lipska, by promować nowy ruch społeczny dotyczący upowszechnienia wychowania przedszkolnego. W 1839 roku zmarła jego żona, po której stracie wspierali go wierni przyjaciele, także edukatorzy, Wilhelm Middendorf i Heinrich Langenthal. W 1840 r. F. Froebel ostatecznie nazwał zakład dla małych dzieci *ogródkiem przedszkolnym (kindergarten)*.

W kolejnych latach 1844-1847 pedagog prowadził wykłady w Dreźnie, Darmstadt, Hamburgu, Heidelbergu i Frankfurcie, brał udział w konferencjach dla nauczycieli w Rudolstadt, a w 1849 roku prze-

⁹ B. Bilewicz-Kuźnia, *Historyczny i współczesny obraz...*, s. 41.

¹⁰ H. Heiland, *op. cit.*, s. 42.

niósł się do Liebenstein koło Eisenach, by rozpocząć szkolenia dla przyszłych nauczycieli przedszkoli. System rozwijał się i coraz więcej kobiet przybywało do centrum kształcenia przyszłych nauczycielek przedszkoli. W 1849 roku jego wielką orędowniczką baronowa Bertha M. von Marenholtz-Bülów, nazywana duchową córką Froebela, odwiedziła prowadzone przez niego przedszkole i tak oto rozpoczęła się wielka kampania wspierająca i promująca jego działalność. Idee freblowskie zostały wprowadzone do środowisk edukacyjnych i kręgów królewskich. Dzięki baronowej F. Froebel poznał wpływowych członków i sympatyków duńskiej rodziny królewskiej włącznie z księżną Marią, żoną wielkiego księcia Sachsen-Weimar Charlesa Fredericka. Baronowa Bertha M. von Marenholtz-Bülów pomogła mu zdobyć środki na wsparcie edukacji przedszkolnej. Z kolei książę pozwolił mu wykorzystać dom myśliwski zwany na cześć jego żony Marii – Marienthal, leżący w kurorcie Bad Liebenstein koło Eisenach na instytucję szkoleniową dla przyszłych nauczycieli wychowania przedszkolnego (*Kindergärtnerinnen*). F. Froebel przeniósł się tam w roku 1849 i w 1852 roku poślubił nauczycielkę Luise Levin. Niestety w roku jego powtórnego ożenku rząd pruski zakazał prowadzenia przedszkoli, podejrzewając F. Froebela o działalność wywrotową. Friedrich Froebel zmarł 21 czerwca 1852 roku w Marienthal. Pochowany został wraz z drugą żoną na górskim cmentarzu w Schweinie w Niemczech. Jego grób wieńczy rozpoznawalny na całym świecie symbol edukacji freblowskiej – *dar* drugi ustawiony w formie kolumny o podstawie sześcianu, na której stoi walec i kula.